

УДК 37.091.4Сухомлинський +1(73)-051Ліпман]:37.015.31:82–322.1-93

DOI [https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1\(26\)-41-46](https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-1(26)-41-46)

Сухомлинська Ольга,
м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2033-285X>

ГОЛОСИ ІСТОРІЇ: ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ В ОЦІНЦІ МЕТЬЮ ЛІПМАНА

Анотація.

У статті розкрито одну зі сторінок вітчизняної інтелектуальної історії, що присвячена двом постатям – американському філософу Метью Ліпману і українському педагогу Василю Сухомлинському.

Автор статті об'єднав їх під кутом зору єдиної теми – філософії для дітей, якій вони присвятили вагомую частину своїх професійних устремлінь. І хоча вони працювали в різні роки і в різних умовах, американський філософ зміг ознайомитися з постаттю і творчістю В. Сухомлинського шляхом листування з авторкою цієї статті. Через епістолярії висвітлено ставлення М. Ліпмана до художніх мініатюр В. Сухомлинського як до філософії для дітей, включення їх в навчально-методичну літературу для американських школярів. Мікроісторичний підхід, застосований у цій статті, дав змогу розкрити значення окремих персоналій для розвитку філософії для дітей як спільного педагогічного та філософського надбання.

Ключові слова: педагогічна спадщина; філософія для дітей; М. Ліпман; В. Сухомлинський; листування; розвиток; мислення.

Пізнавальною сторінкою в історії розвитку та поширення ідей такого актуального і затребуваного нині феномену як філософія для дітей може стати ознайомлення сучасного читача з опосередкованим – у часі та просторі – знайомством відомого американського філософа, творця «Філософії для дітей» як спеціального курсу дошкільної та початкової освіти Метью Ліпмана (1922–2010 рр.) з постаттю та спадщиною українця Василя Сухомлинського (1918–1970 рр.).

Останнім часом у педагогічній літературі деякі автори подають інформацію про те, що обидва діячі були обізнані з напрацюваннями один одного, листувалися, і що В. Сухомлинський навіть якимось чином вплинув на напрям діяльності М. Ліпмана (О. Лесюк, 2014, О. Дудник, 2015). Це не так, і в цій статті намагатимемося відтворити справжній перебіг подій.

Спочатку коротко про передісторію. За активного наукового та вчительського життя Василя Олександровича, а це практично одне десятиліття – 1960-ті рр., художні мініатюри, над створенням яких він постійно працював, не були опублікованими, окрім добірок окремих оповідань, що вийшли у 4-х номерах всесоюзного журналу «Дошкільне виховання» (рос. – «Дошкольное воспитание») у 1969 році. Однак педагог бачив створювані ним художні оповідання як важливий напрям розвитку мислення дітей, етичного виховання. З цією метою він склав «Хрестоматію з етики» як художньо-ілюстративну складову навчально-виховного процесу і широко застосовував її в своїй школі. «Етична хрестоматія, – писав В. Сухомлинський, – складається з п'яти частин (для дошкільнят, для учнів I–II, III–IV, V–VII, VIII–X класів). Зміст оповідань і казок враховує вікові особливості дітей, світ їхніх уявлень та інтересів» [8].

Вибрані твори В. Сухомлинського, що були опубліковані у видавництві «Радянська школа» у п'яти томах (1976–1977 рр.), планувалося перевидати вже в семи томах, одним з яких мали стати художні мініатюри. Проте не склалося. Хоча Ганна Іванівна, дружина Василя Олександровича, мала бути редактором цього тому і підготувала його у варіанті, задуманому чоловіком.

Однак за життя педагога ні дитячі, ні педагогічні видавництва не виявили цікавості до художньої спадщини Василя Олександровича. Уже після його відходу у вічність дитячі журнали почали активно нею цікавитися і публікувати художні мініатюри спочатку в журналах для дітей, а згодом у маленьких і більших за обсягом книгах.

У 1989 р. у московському видавництві «Педагогіка» побачила світ книга В. Сухомлинського з педагогічної етики «Як виховати справжню людину». Її було упорядковано мною згідно першоджерела – рукопису Василя Олександровича, а не в суттєво переробленому викладі, поміщеному в другому томі п'ятитомника. На додаток до цього видання у 1990 р. те саме видавництво опублікувало книгу «Хрестоматія з етики» у моєму упорядкуванні, структурно побудованій як ілюстративний матеріал до нового видання «Як виховати справжню людину».

Такі досить довгі підходи до розкриття заявленої теми мають на меті показати, що з початку 1990-х рр., як упорядник двох праць, я (автор цієї статті) була занурена у створені Василем Олександровичем художні мініатюри й оцінювала їх як додаткову, якщо не головну складову його концепції розвитку дитячого мислення та емоційної сфери.

Саме в цей час у науковому просторі з'явилися публікації російської авторки Н. Юліної (1993, 1995 рр.) про розвиток американським філософом Метью Ліпманом рефлексивного та

критичного мислення у дітей шляхом впровадження в навчально-виховний процес такої дисципліни, як «Філософія для дітей». Її підґрунтям стали спеціально написані оповідання для дітей, які спонукали до роздумів, рефлексії над описуваними в них подіями чи явищами. В узагальненому вигляді підходить до розвитку мислення у дітей В. Сухомлинського і М. Ліпмана мені здалися подібними за моделями застосування (складання оповідань для дітей – навчально-методична література для педагогів/вчителів – теоретизування, філософствування щодо сутності такого феномену як філософії для дітей) і загалом за їхнім змістом. Цим нюансам і було присвячено мою статтю «Філософія для дітей в етичній спадщині В.О. Сухомлинського» (1995 р.), де було здійснено ґрунтовне порівняння підходів українського педагога і американського філософа [7].

Ознайомлення із зарубіжними тенденціями стало можливим завдяки процесам, що відбувалися в освіті України в 1990-х рр., коли з проголошенням незалежності та реформуванням освітнього простору розпочалася активна співпраця із зарубіжними колегами щодо демократизації як навчального процесу, так відносин між учителем і учнем, а також зміни знаннєвої парадигми освіти на розвивальну.

Активну участь у цих процесах взяв Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка (КДПУ, нині – Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені В. Винниченка), який розгорнув свою міжнародну діяльність у рамках Програми співпраці з Монтклерським державним університетом (штат Нью-Джерсі, США) (*Грант Держдепартаменту США, 1999*). «За час дії Програми, – зазначав тодішній проректор університету В. Манакін, – близько 30 фахівців КДПУ та МДУ побували з робочими візитами (стажування, читання лекцій, обмін досвідом) один в одного...» [5]. Планувалося у 2002 р. відкрити на базі КДПУ ім. В. Винниченка першого в Україні «Центру філософії для дитини», але, судячи з усього, не склалося, і викладачі українського вишу разом з американськими колегами з Монтклерського університету, де працював Метью Ліпман, розробляли й готували навчальну літературу для студентів з цих питань, а також здійснювали переклади праць провідних американських вчених [14]. Так, у 2002 р. у видавництві університету було опубліковано переклад книги М. Ліпмана «Ліля» для учнів молодших класів [3].

Завдяки постійним контактам КДПУ ім. В. Винниченка, де один раз на п'ять років проводилися міжнародні та всеукраїнські педагогічні читання, які були присвячені В. Сухомлинському, я дізналася про цю співпрацю і мені захотілося ознайомити американських педагогів, а особливо професора М. Ліпмана, з напрацюваннями Василя Олександровича. Я написала йому лист і, передбачаючи, що він нічого не знає про В. Сухомлинського, я запропонувала ознайомитися з книгою австралійського дослідника спадщини українського педагога Алана Кокеріла «Кожен має випромінювати світло. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського» (1999 р.), яку було видано у США англійською мовою [10].

Професор М. Ліпман відповів мені і у нас зав'язалося невелике листування через електронну пошту. У своєму листі-відповіді від 30 серпня 2001 р. професор зазначає, що хоча і відвідував Москву, ознайомлений з працями Л.С. Виготського і зустрічався з В.В. Давидовим, але нічого не знав про історію освіти і виховання в Україні, а отже, і про В. Сухомлинського. Тому «тим більш пронизливим було нинішнє ознайомлення з його багатьма звершеннями і проникнення в його розмисли». І далі: «Я був зачарований фотографією, поміщеною на обкладинці книги Кокеріла. Це обличчя багато про що мені розповіло». Він погодився з позицією німецької дослідниці Ерікою Гартманн (стосовно життя і творчості Сухомлинського), що викладена в книзі Кокеріла, про те, що «думки вашого батька співпадають з ідеями К'еркегора, Достоєвського і Бахтіна».

У цьому ж листі професор Ліпман запитав, чи є у В. Сухомлинського праці філософського спрямування та чи існує їхній переклад на англійську мову. У разі наявності він припускав можливість опублікувати їх, а в разі відсутності – статтю іншого автора про Василя Олександровича, що були б філософські зорієнтованими або розкривали відповідну грань його творчості. Професор думав про можливість такої публікації в журналі «Мислення. Журнал про філософію для дітей», який виходив друком у Монтклерському університеті [1].

Отримавши таку пропозицію, я відправила разом з листом до професора Ліпмана книгу Василя Олександровича «Співуча пір'їнка» в перекладі на англійську мову, що була опублікована в Москві у 1987 р., куди ввійшло 12 невеликих оповідань [12], а також власну статтю про філософію для дітей Сухомлинського, що вийшла у 1995 р., перероблену саме для цього видання, більш сконцентровану на розкритті вітчизняного перебігу тематики, з історичним екскурсом у радянське минуле.

У листі-відповіді до мене професор М. Ліпман писав: «Я оцінив ці оповідання, вважаю їх чарівними. Вони дуже схожі на оповідання, які я пишу для дітей дошкільного віку... Вони співпадають і за розміром, але [у нас – *О.С.*] до них додається курикулум, з переліками запитань щодо розуміння дітьми ідей тексту та про бажані типи поведінки, який затверджується Департаментом освіти штату Нью-Джерсі» [2]. І якраз у той час він разом з декількома фахівцями з дошкільної освіти з різних країн працювали над створенням підручника з оповіданнями для дошкільної освіти. «Чи не хочете ви надати оповідання вашого батька для включення разом із нашими в книгу, яка зразу ж буде опублікована?» – запитував професор. Звісно, я дуже хотіла, і два оповідання зі «Співучої пір'їнки» («Я хочу сказати своє слово» і «Що краще?») були опубліковані в підручнику «Думаючі коти й дерева, що сміються, Критичне мислення, Філософія для дітей, Короткі оповідання» (2002 р.) [13]. Детальний аналіз цього педагогічного факту був здійснено у статті О. Петренко «Оповідання Василя Сухомлинського у філософії для дітей М. Ліпмана» (2018 р.) [6].

Висловився М. Ліпман і стосовно моєї статті: «Що стосується вашої статті, то вона дуже гарна, у ній праця вашого батька розглядається з усією справедливістю і проникливістю. Я думаю, що вона добре підійшла б для *Thinking...* після, звісно, доопрацювання з точки зору англійської мови» [2]. Стаття вийшла в тому ж таки 2002 р. під назвою «Філософствування в Радянській Україні: спадок Василя Сухомлинського» [12]. Вона знайшла місце в журнальній рубриці: «Турбота про мислення в освіті: два першовідкривачі». Окрім статті про В. Сухомлинського, до неї ввійшла і стаття про Майлза Хортон (1905–1990 рр.), американського педагога, співзасновника народної школи Хайлендер, борця за громадянські права.

Далі наше листування стосувалося саме цих питань. Професор Ліпман запросив мене відвідати його в Монтклерському університеті, зазначивши, що його похилий вік не дозволяє йому більше подорожувати, а хотілося б поспілкуватися. Він надіслав мені запрошення, але, на жаль, моя поїздка не відбулася.

Наше листування потихеньку вичерпувалося через значну зайнятість професора. Однак я ще раз звернулася до нього за дозволом на публікацію уривка з його праці «Рефлексивна модель практики освіти», що була опублікована в книзі «Філософія для дітей» [12] в журналі «Шлях освіти», де я була головним редактором. Такий дозвіл я отримала, і стаття була опублікована у 2005 році. Вона була однією з перших, завдяки якій українські педагоги змогли ознайомитися з ідеями видатного професора М. Ліпмана [4].

Підсумовуючи висвітлене, варто зазначити, що не можна стверджувати, що і один, і другий наш герой вплинули один на одного. Вони розійшлися у часі та просторі, працювали в різних ідеологічних системах. Разом з тим бачимо, що в них чимало спільного – любов до дітей, піклування про розвиток їхнього мислення, уяви, художньо-творчого начала, здатності формулювати власні думки, уміння висловлювати їх рідною мовою. Завдяки М. Ліпману Василь Сухомлинський став відомим серед багатонаціональної спільноти прихильників і розробників «Філософії для дітей».

Використані літературні джерела

1. Лист від 30.08.2001 р. Домашній архів.
2. Лист від 25.02.2002 р. Домашній архів.
3. Ліпман М. Ліля. Книга для читання. Кіровоград : РІЗЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. 44 с.
4. Ліпман М. Рефлексивна модель практики освіти. *Шлях освіти*. 2005. № 1. С. 7–15.

5. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету. Вип. 38, 2001. С. 3.
6. Петренко О.Б. Оповідання Василя Сухомлинського у філософії для дітей М. Ліпмана. *Вісник Житомирського національного університету ім. Івана Франка*. 2018. Вип. 5 (91). С. 83–90. (Серія «Педагогічні науки»).
7. Сухомлинська О.В. Філософія для дітей в етичній спадщині В. О. Сухомлинського. *Постметодика*. 1995. № 2. С. 2–6.
8. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори в 5-ти томах*. Київ : Рад. школа, 1976. Т. I. С. 123.
9. Філософія для дітей / отв. ред. Н. С. Юлина. М. : ИФ РАН, 1996. 241 с.
10. Cockerill A. Each One Must Shine. The Education Legacy of V. A. Sukhomlinsky. *American University Studies*. Vol. 45. Peter Lang, 1999. 230 p. (Series XIV. Education).
11. Suhomlinskii V.A. *Sinching Feather*. Moscow : Raduga, 1987. 27 p.
12. Sukhomlinska O. Philosophizing with Children in Soviet Ukraine: The Heritage of Vasyl Suchomlinsky. *Thinking: The Journal / Montclair State University of Philosophy for Children*. Montclair. 2002. Vol. 16, No. 1. P. 42–48.
13. Thinking Cats and Laughing Trees, Critical Thinking, Philosophy for Children, Short Stories. URL: <https://mydoseofinspiration.wordpress.com/category/book-thinking-cats-and-laughing-trees/>.
14. Міжнародна діяльність секції теорії та практики перекладу германських мов. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/mijnarodna-spivpratsya/mizhnarodna-diialnist-sektsii-teorii-ta-praktyky-perekladu-hermanskyykh-mov/>.

References

1. Lyst vid 30.08.2001 r. [Letter dated August 30, 2001]. *Domashnii arkhiv – Home archive*.
2. Lyst vid 25.02.2002 r. [Letter dated February 25, 2002.]. *Domashnii arkhiv – Home archive*.
3. Lipman, M. (2002). *Lilia. Knyha dlia chytannia [Lily. A book to read]*. Kirovohrad, 44 p.
4. Lipman, M. (2005). Refleksyivna model praktyky osvity [Reflective model of educational practice]. *Shliakh osvity – The path of education*, No. 1. P. 7–15.
5. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Scientific notes of Kirovograd State Pedagogical University]* (2001). Vol. 38, P. 3.
6. Petrenko, O.B. (2018). Opovidannia Vasyliia Sukhomlynskooho u filosofii dlia ditei M. Lipmana [The story of Vasyl Sukhomlynsky in philosophy for children by M. Lipman]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho universytetu im. Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr National University named by Ivan Franko*. Vol. 5 (91), P. 83–90.
7. Sukhomlynska, O.V. (1995). Filosofiia dlia ditei v etychnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskooho [Philosophy for children in the ethical heritage of VO Sukhomlinsky]. *Postmetodyka – Postmethodology*. No. 2. P. 2–6.
8. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoj osobystosti [Problems of education of a comprehensively developed personality]. *Vybrani tvory v 5-ty tomah – Selected works in 5 volumes*. Kyiv, Vol. I. P. 123.
9. Yulina, N.S. (Eds.). (1996). *Filosofiya dlya detey [Philosophy for children]*. Moscow, 241 p.
10. Cockerill, A. (1999). Each One Must Shine. The Education Legacy of V. A. Sukhomlinsky. *American University Studies*. Vol. 45. Peter Lang, 230 p. (Series XIV. Education).
11. Suhomlinskii, V.A. (1987). *Sinching Feather*. Moscow: Raduga, 27 p.
12. Sukhomlinska, O. (2002). Philosophizing with Children in Soviet Ukraine: The Heritage of Vasyl Suchomlinsky. *Thinking: The Journal / Montclair State University of Philosophy for Children*. Montclair, Vol. 16, No. 1. P. 42–48.
13. Thinking Cats and Laughing Trees, Critical Thinking, Philosophy for Children, Short Stories. Retrieved from: <https://mydoseofinspiration.wordpress.com/category/book-thinking-cats-and-laughing-trees/>
14. Mizhnarodna diialnist sektsii teorii ta praktyky perekladu hermanskyykh mov [International activity of the section of theory and practice of Germanic translation]. Retrieved from: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/mijnarodna-spivpratsya/mizhnarodna-diialnist-sektsii-teorii-ta-praktyky-perekladu-hermanskyykh-mov/>.

Sukhomlynska Olha. Voices of History: Vasyl Sukhomlynskyi in the Appreciation of Matthew Lipman.

Summary.

The article reveals one of the pages of national intellectual history, dedicated to two figures – the American philosopher Matthew Lipman and the Ukrainian pedagogue Vasyl Sukhomlynskyi. The author of the article united them from the point of view of a single theme – philosophy for children, to which they dedicated a significant part of their professional aspirations. And although they worked in different years and in different conditions, the American philosopher was able to get acquainted with the figure and work of V. Sukhomlynskyi by correspondence with the author of this article. By means of epistolary, M. Lipman's attitude to V. Sukhomlynskyi's artistic miniatures as a philosophy for children, their inclusion in educational and methodical literature for American schoolchildren is covered. The microhistorical approach used in this article has revealed the importance of individual personalities for the development of philosophy for children as a common pedagogical and philosophical heritage.

A cognitive page in the history of development and dissemination of ideas of such a relevant and popular phenomenon as philosophy for children can be the acquaintance of the modern reader with the indirect – in time and space – acquaintance of the famous American philosopher, creator of “Philosophy for Children” as a special course of preschool and primary education. Lipman (1922–2010) with the figure and legacy of the Ukrainian Vasyl Sukhomlynsky (1918–1970).

Keywords: *pedagogical heritage; philosophy for children; M. Lipman; V. Sukhomlynskyi; correspondence; development; thinking.*

Стаття надійшла до редколегії 3 червня 2021 року